

# Коса. Сплетіння долі

**Автор:**

Летиція Коломбані

Коса. Сплетіння долі

Летиція Коломбані

Індійка Сміта мусить усе життя виконувати брудну й тяжку роботу, адже вона з касти недоторканих. Така сама доля чекає і на її доньку. Але Сміта хоче інакшого життя для своєї дитини, тому вирішує тікати та жертвує найціннішим – своїм і доньчиним прегарним волоссям, яке доводиться продати. Її коса потрапляє до сицилійки Джулії, що працює в майже збанкрутілій батьківській майстерні з виготовлення перук та шиньйонів. Джулія робить чудову перуку, що її згодом купує канадійка Сара – успішний адвокат, яка бореться з новим ворогом – раком... Тепер три різні жінки, три континенти, три пасма волосся з'єдналися в одну міцну косу, щоб боротися за право кохати, бути коханими та щасливими.

Летиція Коломбані

Коса

Сплетіння долі

Олівії

Усім сміливим жінкам

\* \* \*

Коса. Іменник жіночого роду.

Сплетені в одне ціле три пасма, три нитки.

\* \* \*

...Сімоно, у лісі твого волосся криється велика загадка.

Ремі де Гурмон

Вільна жінка – то є повна протилежність жінці легковажній.

Сімона де Бовуар

Пролог

Це – початок історії.

Щоразу нової історії.

Вона оживає під моїми пальцями.

Спочатку створюється основа.

Матеріал повинен бути досить міцним,

Аби витримати всю композицію.

Шовк або бавовна – для міста або сцени,

Залежить від конкретного випадку.

Бавовна міцніша,

Шовк тонший і менш помітний.

Для цього знадобляться молоток і цвяхи.

Важливіше за все – не поспішати.

Потім можна переходити до ткання.

Цю частину я люблю найбільше.

Від станка, що стоїть переді мною,

Тягнуться три нейлонові нитки.

Взяти ті пасма, в жмуток, по три,

Сплести їх докупи, намагаючись не порвати.

А потім починати все заново

І так – тисячі разів.

Я люблю ці години самотності, ці години,

Коли мої руки танцюють.

Це – дивний балет моїх пальців.

Вони пишуть історію про долі, що переплітаються, мов пасма в косі.

Ця історія – моя.

Проте мені вона не належить.

Сміта

Селище Бадлапур, штат Уттар-Прадеш, Індія

Сміта прокидається з дивним відчуттям ненав'язливої квалливості – наче метелики оселилися в її животі. Нинішній день вона пам'ятатиме все своє життя.

Сьогодні її дочка піде до школи.

Сміта ніколи не бувала у школі. Тут, у Бадлапурі, такі люди, як вона, не відвідують шкіл. Сміта належить до касті далітів. Недоторканних. Тих, яких Ганді називав дітьми Божими. Вигнанцями, що живуть поза системою, поза звичним світом. Окремий вид, який вважається надто нечистим, аби він мав право змішуватися з іншими; недоречний мотлох, який намагаються відокремити так, як від зерна відбирають половиу. Їх мільйони таких, як Сміта, що живуть подалі від села, далі від суспільства, на околиці людства.

Щоранку на неї чекає той самий ритуал. Наче заїжджена платівка, що раз у раз програє пекельну симфонію, Сміта прокидається в хижці, котра править їй за домівку, поблизу полів, на яких пораються джати.[1 - Джати – етнічна група в Індії. (Тут і далі прим. перекл., якщо не зазначено інше.)] Вона омиває обличчя та ноги водою, що її вона напередодні принесла з колодязя, наданого їм для користування. До іншого наблизитися заборонено, про це й мови бути не може, бо він (дарма, що розташований ближче) належить вищим кастам. Деякі гинули й за менші провини. Жінка займається приготуваннями, зачісує волосся Лаліті, цілує Нагараджана. Потім бере свій очеретяний кошик, що дістався їй від матері, від самого погляду на який її мало не верне. Цей кошик з ідким незмивним запахом, що його вона носить увесь день, неначе хрест, неначе ганебний тягар. Цей кошик – то її Голгофа. Прокляття. Покарання. Щось таке вона вчинила в минулому житті, за що тепер змушена розплачуватися. Втім, це життя нічим не важливіше за всі попередні чи наступні; це – просто ще одне життя в низці інших, як казала її мати. Це – її життя.

Це – її дхарма,[2 - Дхарма (санскр.) – одне з найважливіших понять в індійській філософії та релігії. Зазвичай означає сукупність усталених норм і правил, дотримання яких необхідне для підтримки космічного ладу.] завдання, місце в цьому світі. Ремесло, що передається від матері до дочки впродовж кількох поколінь. Scavenger, що в перекладі з англійської означає «сміттяр». Досить поблажливе слово, як на ту реальність, котру воно мало на увазі. Описати те, чим займалася Сміта, неможливо було жодним словом. Вона голіруч, упродовж цілого дня, збирає лайно інших людей. Їй було шість років – як Лаліті зараз, – коли мати вперше взяла її з собою. «Дивись, бо потім робитимеш це сама». Сміта пам'ятає сморід, що дошкуляв їй, ніби осиний рій, – нестерпний запах, нелюдський. Її знудило на узбіччі. «Ти звикнеш до нього», – сказала їй мати. Вона збрехала. До цього не звикнути. Сміта навчилася затримувати дихання, жити, затамувавши повітря у грудях. «Треба нормально дихати, – зауважив сільський

лікар, – тільки подивіться, як ви кашляєте. Треба їсти». Апетит Сміта давно вже втратила. Вона й не пам'ятає, як це – бути голодною. Їсть мало, аби лише триматися на ногах: жменя рису, розмоченого у воді, та й те доводиться змушувати себе проковтнути.

Між тим, уряд обіцяв створити достатню кількість туалетів по всій країні. На жаль, до їхніх країв це не дійшло. У Бадлапурі, як і в багатьох інших місцинах, люди випорожнюються просто неба. Грунти, річки, поля – все скрізь забруднене тоннами екскрементів. Епідемії хвороб тут спалахують так само швидко, як займається порох від маленької іскринки. Політики знають: передусім – ще до реформ, до соціальної рівності, до робочих місць – народ вимагає туалетів. Вимагає права на гідне випорожнення. У селах жінки змушені чекати настання ночі, щоби вийти полегшитися в поле, тим самим наражаючись на безліч небезпек. Найбільші щасливчики спромоглися облаштувати для цього у своєму дворі або в дальній кімнаті будинку закуточок для цих цілей – звичайнісіньку дірку в землі, яку соромливо називають «сухим туалетом». Такі вбиральні далітським жінкам доводиться щодня вичищати голіруч. Таким жінкам, як Сміта.

Її обхід починається близько сьомої. Сміта бере свій кошик та очеретяний віничок. Щодня вона мусить вичистити туалети в двадцяти будинках, тож їй не можна гаяти час. Вона прямує обіч дороги, опустивши очі, сховавши обличчя за шаликом. У деяких селах даліти повинні повідомляти про свою присутність, начепивши вороняче перо. В інших їм доводиться ходити босоніж – усі знають історію про того недоторканного, котрого забили камінням просто через те, що він узув сандалії. Сміта заходить до будинку через задні двері, призначені для неї; їй не можна потрапляти на очі мешканцям оселі, не кажучи вже про те, щоб говорити з ними. Мало того, що недоторканна – вона має до того ж лишатися невидимою. Розплачуються з нею залишками їжі, іноді старим одягом, які кидають на підлогу. До неї не торкаються, на неї не дивляться.

Іноді вона нічого не отримує. Родина джатів не дає їй нічого ось уже кілька місяців. Сміта вже хотіла було припинити ходити до них, навіть одного вечора сказала Нагараджану, що більше не прийде в їхній дім – хай самі вигрібають своє лайно.

Але Нагараджан злякався: якщо Сміта туди більше не піде, їх почнуть переслідувати та гнобити, і від цього неможливо буде сховатися. Джати сплять їхню хижку. Вона ж бо знає, на що вони здатні. «Ми відріжемо тобі обидві ноги», – сказали вони якось одному з їхніх одноплемінників. А невдовзі того

чоловіка знайшли мертвим на сусідньому полі: його тіло було розчленовано й облито кислотою.

Так, Сміта знає, на що здатні джати.

Тож вона повертається до їхньої оселі наступного дня.

Але сьогоднішній ранок не схожий на решту. Сміта вирішила, що мусить прийняти його як належне: її дочка піде до школи. Вона доклала чимало зусиль, аби змусити Нагараджана підтримати це рішення. «Нащо все це? – дивувався він. – Може, вона й навчиться там читати й писати, але тут усе одно не знайде роботи. Якщо ти народився вибирачем туалетів, то ним і лишишся до самої смерті. Це – спадок, нерозривне коло, з якого неможливо вирватися. Це – карма».

Та Сміта не поступилася. Знову і знову говорила з ним про це – і наступного дня, і після того, і ще багато разів. Вона відмовляється брати Лаліту з собою на обхід: не вчитиме її, як треба вигрібати туалети, і не дивитиметься, як її дочку нудить біля чергової вбиральні, як свого часу дивилася на це її мати, – ні, Сміта на це не погоджується. Лаліта має ходити до школи. Врешті-решт Нагараджан мусив підкоритися її наполегливості. Він добре знає свою дружину та її надзвичайну силу волі. А ще добре знає, що ця маленька далітка із брунатною шкірою, з якою він одружився десять років тому, набагато сильніша за нього. Тож він зрештою вирішив поступитися. Хай так. Він піде до сільської школи та поговорить із брахманом.

Сміта крадькома всміхнулася, тішачись зі своєї перемоги. Їй так хотілося, щоб її мати боролася за неї, вона так мріяла піти до школи, сидіти за партою серед інших дітей. Навчитися читати й рахувати. Але здійснитися цим мріям не судилося – батько Сміти не мав такого доброго, як Нагараджан, серця – навпаки, був дратівливим і жорстоким. Він бив свою дружину, як роблять тут усі чоловіки. І часто повторював: «Жінка не рівня чоловікові, це його власність. Вона – його рабиня, тож їй треба підкорятися волі свого чоловіка». Без сумніву, її батько радше врятував би корову, аніж власну дружину.

Сміті ж пощастило: Нагараджан ніколи не бив її, не ображав. Коли народилася Лаліта, чоловік навіть погодився лишити її. У деяких краях, неподалік звідси, звикли вбивати дівчаток іще немовлятами. У селах Раджастхану їх ховають заживо в коробці, яку заривають у пісок, одразу після народження. Дівчатка

вмирають за одну ніч.

Але не тут. Сміта дивиться на Лаліту, що присіла навпочіпки на земляній долівці їхньої хижки та робить зачіску своїй єдиній ляльці. Її донечка така гарна. У неї тонкі риси обличчя, довге волосся аж до пояса, і Сміта щоранку розчісує його та заплітає в косу.

«Моя дочка вмітиме читати і писати», – промовляє жінка сама до себе, радіючи від однієї цієї думки.

Так, цей день вона пам'ятатиме все своє життя.

Джулія

Палермо, Сицилія

– Джуліє!

Очі насилу розплющуються. Голос матері чується знизу.

– Джуліє! Scendi! Subito! [З - Спускайся! Швидко! (іт.)]

Дівчина ледве опирається спокусі сховати голову під подушку. Знову не виспалася – читала цілу ніч. Але вона знає, що має вставати. Коли мати кличе, треба коритися: врешті-решт, це ж сицилійська мати.

– Джуліє!

Знехотя дівчина таки підводиться з ліжка. Вона поспіхом одягається, а тоді спускається на кухню, де на неї вже зачекалася маття.[4 - Мама (іт.).] Аделя, її сестра, теж уже встала і тепер, сидячи за столом зі сніданком, фарбує лаком нігті на ногах.

Від запаху розчинника Джулія кривиться. Мати подає їй горнятко кави.

– Батько вже поїхав. Сьогодні вранці відчиняєш ти.

Джулія хапає ключі від майстерні та швиденько виходить із дому.

– Ти ж навіть нічого не з'їла. Візьми щось із собою!

Проігнорувавши материні слова, вона сідає на велосипед і, жваво крутячи педалі, віддаляється від будинку. Прохолодне вранішнє повітря освіжає, і дівчина потроху прокидається. Вітер, вихоплюючись із провулків, віє просто в обличчя, змушуючи примружувати очі. Поблизу ринку аромати цитрин і оливок лоскочуть їй ніс. Джулія іде уздовж рибного прилавка, на якому блищать боками щойно виловлені сардини та вугри. Вона пришвидшується, виїжджає на тротуар, огинаючи п'яцца Балларо, де вуличні торговці вже кличуть перших покупців.

Вона зупиняється на глухій вулиці, трохи осторонь від віа Рома. Саме тут розташована майстерня її батька, у приміщенні колишнього кінотеатру, яке він придбав двадцять років тому, коли Джулія щойно з'явилася на світ. Тепер це приміщення стало дещо тіснуватим, і вже давно напрошувався переїзд. На фасаді досі можна помітити місце, на якому колись клеїли афіші фільмів. Давно минули ті часи, коли Palermitani[5 - Мешканці Палермо (іт.)] юрмилися тут коло вхідних дверей, аби побачити комедії Альберто Сорді, Вітторіо Гассмана, Ніно Манфреді, Уго Тоньяцці, Марчелло Мastroянні...[6 - Одні з найвідоміших італійських акторів театру та кіно і режисерів ХХ століття.] Сьогодні ж більшість кінотеатрів зачинена, як ось цей невеличкий районний кінозал, що перетворився на майстерню. Будку кіномеханіка довелося перепланувати на якусь подобу кабінету, пробити вікна у великій кімнаті, щоб робітницям вистачало світла. Рара[7 - Тато (іт.)] все робив власноруч. Приміщення навіть схоже на нього, думає Джулія: десь трохи не доладне, але водночас затишне, як і він сам. Незважаючи на його добре відомі напади гніву, працівники цінують і поважають П'єтро Ланфреді. Цей люблячий батько, хоч і досить вимогливий і авторитарний при цьому, виховав у своїх дочках повагу до дисципліни та прищепив їм смак до добре виконаної роботи.

Джулія дістає ключ і відмикає двері. Зазвичай першим приходять батько. Він прагне зустрічати працівниць особисто: «Саме це й означає бути padrone[8 - Хазяїн, власник (іт.)]», – любить повторювати він. Для кожної в нього завжди

знаходиться то добре слово, то уважний погляд, то люб'язний жест. Але сьогодні він вирушив у своє «турне» до перукарень Палермо і навколишніх містечок, тож його не буде аж до полудня. Сьогодні вранці Джулія тут за старшу.

О цій порі в майстерні все спокійно. Дуже скоро в цих стінах лунатимуть тисячі розмов, пісень, десятки голосів, але зараз усюди панує тиша, і тільки кроки Джулії відлунюють у майстерні. Вона проходить аж до роздягальні для працівниць і кладе речі до шафки з її ім'ям. Дівчина дістає звідти сорочку, в яку вбирається щодня, наче в свою другу шкіру. Відтак збирає волосся, скручуючи його в тугий хвіст, і спритно встромляє в нього шпильку. Потім покриває голову хусткою, що в майстерні – просто обов'язкова пересторога: в жодному разі не можна, аби волосся працівниць майстерні потрапляло до оброблюваної сировини. Вдягнувшись, Джулія перестає бути дочкою власника – вона тепер працівниця робочого дому Ланфреді, така сама, як і решта. Їй це подобається. Вона завжди відмовлялася від будь-яких привілеїв.

Вхідні двері, рипнувши, прочиняються, і приміщення заповнює радісна юрма. Водномить майстерня оживає, перетворюючись на те гамірне місце, яке так любить Джулія. І в цьому нерозбірливому гаморі, в якому сплітаються кілька розмов, працівниці поспішають до роздягальні, звідки, вдягнувши сорочки та фартухи, йдуть на робочі місця, не припиняючи спілкуватися. Джулія й собі приєднується до них. Аньезе має втомлене обличчя – в її молодшого ріжуться зуби, тож вона цілу ніч не спала. Федеріка ледь стримує сльози: її покинув наречений. «Знову?!» – вигукує Альда. «Нічого, завтра повернеться», – переконує Паола. У жінок тут спільного набагато більше – не тільки професія. Поки їхні руки зайняті волоссям, вони цілий день обговорюють чоловіків, життєві негаразди, амурні справи. Тут усі знають, що чоловік Джини пиячить, син Альди плутається з Piovra,[9 - Спрут (іт.), відома метафора на позначення італійської мафії.] а в Алессії була коротка інтрижка з колишнім чоловіком Ріни, якої та ніколи їй не пробачила.

Джулії подобається компанія цих жінок, деякі з яких знають її ще відтоді, як вона була дитиною. Вона майже народилася тут. Її мати полюбляє розповідати, як перейми захопили її зненацька, коли та розбирала пасма в центральному залі – сьогодні вона вже не працює тут через поганий зір, поступившись місцем працівниці з більш пильними очима. Джулія виросла тут, серед волосся, яке треба було розбирати, серед пасом, які вимивали, серед замовлень, які мали розвозити клієнтам. Вона пам'ятає, як на канікулах і щосереди[10 - Середа – зазвичай вихідний день у школах.] сиділа тут, серед працівниць майстерні,

спостерігаючи за їхньою роботою. Їй подобалося дивитися на те, як рухалися їхні руки, схожі на армію мурах. Дівчина бачила, як вони кидають волосся на чесальні машини, ці великі квадратні гребені, щоб розплутати його, а потім промити у ванні, закріпленій на узвишші, – геніальний винахід її батька, який хотів таким чином уберегти своїх працівниць від болю в попереку. Джулію забавляло те, як після того розвішували пасма сушитися на вікнах – вони нагадували трофеї якогось індіанського племені, дивну виставку скальпів.

Іноді в неї виникає відчуття, що час тут зупинився. Він біжить далі надворі, але всередині цих стін вона йому не підвладна. Це настільки приємне, заспокійливе почуття, така дивна впевненість у незбагненній сталості речей...

Уже майже ціле століття її родина живе з *cascatura* – стародавнього сицилійського звичаю зберігати волосся, що випало чи було навмисне обрізане, аби робити з нього перуки або шиньйони. Заснована 1926 року прадідом Джулії майстерня Ланфреді – останнє підприємство такого роду в Палермо. На ньому налічується з десяток спеціально навчених працівниць, що розбирають, вимивають і обробляють пасма волосся, яке потім розсилають по Італії та всій Європі. Коли їй виповнилося шістнадцять, Джулія вирішила залишити навчання та приєднатися до роботи в батьковій майстерні. Її дуже хвалили вчителі, особливо вчитель італійської, який переконував її продовжувати навчання: вона могла б учитися й далі, вступити до університету. Але дівчина вже не уявляла, як можна піти іншим шляхом. Волосся для Ланфреді було не просто традицією, що передається від покоління до покоління, то була їхня пристрасть. Як не дивно, сестри Джулії не проявили жодного інтересу до професії, тож вона стала єдиною зі свого покоління, хто присвятив себе цій справі. Франческа досить швидко вийшла заміж і, народивши четверо дітей, остаточно перетворилася на домогосподарку. Аделя, молодша сестра, досі навчається в ліцеї, сподіваючись знайти себе в галузі дизайну одягу або модельного бізнесу – все, що завгодно, аби тільки не йти шляхом своїх батьків.

Що ж до якихось специфічних замовлень або рідкісних кольорів у рара завжди був секрет – успадкована від батька та діда формула активної речовини на основі натуральних продуктів, яких він ніколи не називав. Цю формулу він передав Джулії. Він часто виходив із дочкою на дах, до своєї *laboratorio*, [11 - Лабораторія (іт.)] як він її називає. Звідти з одного боку відкривається чудовий краєвид на море, а з іншого – на Монте-Пеллегріно. Одягнений у білий халат, через що він скидається на вчителя хімії, П'єтро кип'ятить великі відра, щоб поекспериментувати з тонуванням: він знає, як знебарвити волосся, а потім

знову пофарбувати його так, щоб колір не вимивався. Джулія може цілими годинами спостерігати за ним, уловлюючи кожен його рух. Її батько стежить за волоссям так само пильно, як мама стежить за своєю pasta.[12 - Паста, макаронні вироби (іт.).] Він розмішує його великою дерев'яною ложкою, то виймаючи з води, то знов туди опускаючи, – і так без упину. У цьому дбайливому ставленні до волосся відчувається терпіння, уважність, а до того ж любов. Він любить говорити, що колись це волосся хтось носитиме, а тому воно заслуговує на всю можливу повагу. Джулія іноді береться фантазувати, уявляючи тих жінок, для яких призначені ці перуки, – місцеві чоловіки зазвичай не носять накладного волосся, вони надто горді для цього, надто зациклені на якомусь тільки їм зрозумілому уявленні про мужність.

З невідомої причини деяке волосся виявляється стійким до секретної формули Ланфреді. Більша частина сировини, яку клали виварюватися до відер, знебарвлювалася до молочно-білого кольору, завдяки чому її можна було повторно фарбувати після того, але зрідка траплялося й таке волосся, що зберігало свій первісний колір. Ті нечисленні «бунтівники» становили реальну проблему: ніяк не можна було допустити, щоб клієнт раптом виявив у ретельно пофарбованому пасмі чорну або каштанову непокірну волосину. Маючи гострий зір, Джулія відповідає саме за цю делікатну справу: вона повинна передивлятися по волосинці пофарбовані пасма, щоб вибрати з них найбільш уперті. Це схоже на справжнє полювання на відьом, яке вона провадить щодня, без перепочинку, старанно вистежуючи цих «білих ворон».

Голос Паоли змушує її відволіктися від думок:

– Mia cara,[13 - Люба моя (іт.).] в тебе якийсь утомлений вигляд. Знову, либонь, читала всю ніч.

Джулія не віднікується. Від Паоли нічого не приховаєш. Ця літня жінка – найстарша робітниця в майстерні. Тут усі називають її Nonna.[14 - Бабуся (іт.).] Вона знала батька Джулії, коли той був іще дитиною; вона частенько розповідає, як зашнуровувала йому черевики. З висоти своїх сімдесяти п'яти років вона бачить усе. Руки в неї покручені, шкіра зморшкувата, як пергамент, але погляд лишається так само гострим і проникливим. Овдовівши у двадцять п'ять років, вона сама виховала чотирьох дітей і все життя відмовлялася виходити заміж удруге. Коли її питали, чому так, вона завжди відповідала, що надто цінує власну свободу. «Заміжня жінка всім винна, – говорила вона, додаючи постійно для Джулії: – Роби, що хочеш, mia cara, тільки не виходь заміж». Вона охоче

розповідає про свої заручини з чоловіком, якого обрав для неї батько. Сім'я нареченого володіла лимонною фермою. Nonna мала збирати ті лимони, починаючи від самого дня весілля. У селі немає особливо часу на перепочинок. Вона згадує про цей усюдисущий лимонний запах на руках і на одязі чоловіка. Коли він помер від запалення легенів за кілька років, лишивши її саму з чотирма дітьми, їй довелося переїхати до міста в пошуках роботи. Там вона зустріла дідуся Джулії, що взяв її до себе в майстерню. Звідтоді вже п'ять десятиліть вона незмінно тут і працює.

- У книжках не знайдеш собі чоловіка! - вигукує Альда.

- Та дай уже їй спокій, - бурчить Nonna.

Якраз чоловіка Джулія й не шукає. Вона не ходить ні до барів, ані до нічних клубів, популярних серед її однолітків. «Моя дочка трохи дика», - зазвичай коментує це мама. На протигагу галасу дискотек Джулія більше любить повстану тишу в biblioteca comunale.[15 - Міська бібліотека (іт.).] Щодня обідню перерву вона проводить там. Невситима читачка, вона обожнює атмосферу великих бібліотечних залів із рядами стелажів, у яких вишикувалися книги, де чутно тільки шелест сторінок. Здається, в тому є щось релігійне, якесь майже містичне благоговіння, і це їй подобається. За читанням час для Джулії збігає непомітно. Дитиною вона ковтала романи Еміліо Сальгарі, сидячи в ногах робітниць у майстерні. Пізніше вона відкрила для себе поезію. Перед Унгаретті вона надає перевагу Капроні, любить прозу Моравіа, а над усе - рядки Павезе, чия збірка завжди лежить на тумбочці біля її ліжка. Вона часто думає, що могла б ціле життя провести, обмежившись лише цією компанією. За цим заняттям вона навіть забуває поїсти. І нерідко траплялося, що з обідньої перерви вона поверталася голодною. Так уже склалося: Джулія ковтає книги з таким самим задоволенням, як інші - cannoli.[16 - Каннолі, вафельні трубочки, італійський десерт (іт.).]

Коли вона повертається до майстерні після обіду, в головній залі панує незвична тиша. Тільки-но зайшовши, Джулія відчуває, як усі погляди звертаються до неї.

- Cara mia, - раптом озивається до неї Nonna дивним голосом, - щойно телефонувала твоя мати. Щось трапилося з рара.

Сара

Монреаль, Канада

Із дзеленчанням будильника починається зворотний відлік. Сара постійно біжить наввипередки з часом – відколи підводиться з ліжка вранці й аж до вечора, коли лягає спати. Тієї ж секунди, коли вона розплющує очі, її мозок вмикається, наче комп'ютерний процесор.

Щоранку вона прокидається о п'ятій. Довше спати не можна – кожна секунда на вагу золота. Її день хронометрований, розписаний по міліметрах, достоту як ті папірці, що вона їх купувала перед початком навчального року на уроки математики дітям.

Безтурботність лишилася в минулому житті, а воно було ще до роботи в конторі, до материнства, до всіх цих зобов'язань. Тоді один телефонний дзвінок міг докорінно змінити плани на день: а може, сьогодні ввечері зайнятися?... а може, поїхати?... а може, піти?... Сьогодні ж усе розплановано, організовано, передбачено. Більше немає місця для імпровізації, роль завчена напам'ять – і вона грає її, ту саму роль, щодня, щотижня, щомісяця, цілий рік. Мати сімейства, начальниця, кар'єристка, it-girl,[17 - ІТ-дівчина (англ.)] диво-жінка – тих ярликів, які жіночі журнали чіпляють на неї та подібних до неї жінок, стільки, скільки й сумок, які ці жінки тягнуть на собі додому.

Сара встає з ліжка, приймає душ, одягається. Її рухи відточені, стримані, злагоджені, наче військовий оркестр. Вона спускається у кухню та накриває стіл до сніданку, завжди в тому самому порядку: молоко/миски/апельсиновий сік/шоколад/млинці для Ханни та Сімона/пластівці для Ітана/подвійне еспресо для неї. Тоді вона йде будити дітлахів – спочатку Ханну, потім близнюків. Напередодні Рон уже розклав їхній одяг, тож їм лишається тільки вилізти з ліжка та натягнути це все на себе, поки Ханна збирає їм ланч-бокси до школи. Робота кипить так само швидко, як котиться вулицями міста автівка Сарі, якою мати завозить дітей до школи (близнюків – до початкової, Ханну – до коледжу).

Після прощальних поцілунків, звичних «ти-нічого-не-забув», «закутайся-краще», «успіхів-на-екзамені-з-математики», «припинить-вовтузитися-на-задньому-сидінні», «ні-ти-підеш-до-спортзалу» і традиційного «на-наступні-вихідні-поїдете-

до-своїх-татусів» Сара нарешті прямує до контори.

Рівно о восьмій двадцять вона зупиняється на парковці біля таблички з її іменем – «Сара Коен, “Джонсон і Локвуд”». Ця табличка, на яку вона щоранку дивиться з гордістю, означає більше, ніж просто місце для паркування – це її звання, титул, місце в цьому житті. Її досягнення, результат роботи всього життя. То символ успіху, ознака її території.

У вестибюлі з нею спочатку вітається швейцар, потім дівчина з рецепції; завжди той самий ритуал. Тут усі її цінують. Сара заходить до кабінки ліфта, натискає кнопку восьмого поверху, піднімається, а тоді йде швидким кроком коридорами – до свого кабінету. У конторі поки що людей не так багато: зазвичай вона приходить на роботу однією з перших, а йде ледве не останньою. Таку ціну платять за успішну кар’єру, таку ціну платять за те, щоб стати Сарою Коен, компаньйонкою *en equity*[18 - 3 часткою капіталу компанії у власності (фр. – англ.)] престижної адвокатської контори «Джонсон і Локвуд», однієї з найвпливовіших у місті. Якщо серед звичайних співробітників переважна більшість жінок, то Сара стала першою з них, хто отримав підвищення до посади партнерки в цій конторі, відомій своєю мачистською репутацією. Більшість її подружок із юридичної школи зіткнулася з цією скляною стелею. Дехто з них навіть покинув практику, змінили професію, незважаючи на тривале й непросте навчання. Але тільки не вона. Не Сара Коен. Вона пробила цю стелю, рознесла її на друзки завдяки годинам понаднормової праці, вихідним, проведеним в офісі, ночам, якими вона готувалася до судових засідань. Вона пам’ятає, як уперше увійшла до величного холу, викладеного мармуром, десять років тому. Її викликали на співбесіду перед прийомом на роботу, де оцінювати її зібралися вісім чоловіків, у тому числі й сам Джонсон, керівний партнер, *Managing Partner*, [19 - Керівний партнер (англ.)] бог власною персоною, котрий з цієї нагоди вийшов зі свого кабінету та спустився до конференц-зали. Він не сказав жодного слова, тільки кинув на неї серйозний погляд і детально переглянув кожен рядок її резюме, ніяк, утім, не коментуючи. Сара занервувала, але жодним чином цього не виказала – чим-чим, а мистецтвом приховувати емоції за маскою вона оволоділа досконало та застосовувала його на практиці вже досить давно. Виходячи після співбесіди, вона почувалася засмученою: Джонсон узагалі не виказав інтересу стосовно неї, навіть жодного питання не поставив. Із виразу його обличчя під час співбесіди неможливо було нічого зрозуміти – наче вона мала справу з затятим гравцем у покер; лиш насамкінець він суворо кинув «до побачення», що вселяло крихітну надію на подальше майбутнє. Сара знала, що кандидатів на посаду компаньйона було багато. Вона до цього працювала в іншій конторі, значно меншій і не такій престижній, тож навряд чи в неї були хороші

шанси. Інші претенденти мали б бути більш досвідченими, більш агресивними та, швидше за все, більш везучими теж.

Пізніше вона дізналася, що Джонсон вибрав її особисто, вказав саме на неї з-поміж усіх претендентів, всупереч думці Гарі Курста – згодом їй доведеться звикати до того, що Гарі Курст не любить її або ж любить надто сильно, можливо, навіть заздрить їй або прагне її; як би там не було, він ставився до неї вороже за будь-яких обставин, і на те не було жодної ради. Сара знала таких амбітних чоловіків, які ненавидять жінок, відчувають загрозу з їхнього боку; так, вона стикалася з ними, але рідко коли тим переймалася. Вона просто йшла своїм шляхом, лишаючи їх позаду себе, на узбіччі. У «Джонсон і Локвуд» вона прорвалася до вищих ешелонів зі швидкістю коня, що скаче галопом, і врешті-решт забезпечила собі солідну репутацію в судовій залі. Судова зала стала її ареною, територією, колізеєм. Опиняючись у ній, вона перетворювалася на жінку-воїна, безкомпромісну та невблаганну. Голос її під час виступів дещо відрізнявся від звичного – ставав серйознішим, урочистішим. Вона використовувала короткі фрази, влучні, різкі, мов аперкоти; нокаутувала своїх супротивників, не пробачаючи жодних вад, жодних слабких місць їхніх аргументів. Сара знала напам'ять усі свої справи. Вона нікому не давала можливості заскочити її зненацька, ніколи не втрачала обличчя. Ще відтоді, як почала свою практику в тій маленькій конторі на Вінстон-стріт, куди її взяли одразу після випуску з юридичної школи, вона виграла більшість своїх справ. Нею захоплювалися, її боялися. У свої майже сорок років вона стала для свого покоління зразком успішного адвоката.

У конторі ходили чутки, що її призначать наступною Managing Partner. Джонсон уже був досить немолодим, і настав час визначати наступника. На це місце претендували всі партнери. Вони вже бачили себе там – халіфи, готові щомиті замінити правлячого халіфа. Ця посада була визнанням заслуг, Еверестом у світі адвокатури. Сара мала все, аби бути призначеною на цю посаду: зразковий досвід роботи, непохитну силу волі, працездатність, з якою було важко конкурувати, – усе це скидалося на особливу форму булімії, яка завжди примушувала її рухатися вперед. Вона нагадувала альпіністку, яка вирушала до наступної вершини, ледве підкоривши попередню. Для неї в тому й полягав сенс життя, котрий уявлявся як довге сходження, і час від часу вона запитувала себе, що станеться, коли вона опиниться на вершині. Сара чекала на цей день, утім, не надто на те сподіваючись.

Звичайно, її кар'єра вимагала жертв. Зворотним боком успішної кар'єри була чимала кількість безсонних ночей і два невдалі шлюби. Якщо навіть Сара звикла часто повторювати, що чоловіки люблять тих жінок, які не затіняють їх, вона все ж визнавала, що два адвокати в одній сім'ї – це занадто. Якось вона побачила в журналі – при тому, що майже їх не читала, – жорстоку статистику стосовно тривалості шлюбів між юристами. Вона показала її своєму тодішньому чоловікові, і вони добряче посміялися. А за рік після того розійшлися.

Через зайнятість на роботі Сарі доводилося жертвувати проведенням часу з дітьми – у багатьох моментах її не було поруч. Її відсутність на шкільних святах, випускних ярмарках, танцювальних постановках, вечірках з нагоди днів народження, канікулах спричиняла значно більше докорів сумління, ніж вона хотіла визнавати. Сара знала, що надолужити ці моменти неможливо, і ця думка мучила її. Їй добре було знайоме почуття провини матерів, які змушені працювати. Сара зіштовхнулася з ним ще від народження Ханни, того жахливого дня, коли довелося вийти на роботу, залишивши п'ятиденну дитину на няньку, аби зайнятися терміновою справою. Досить швидко вона зрозуміла, що в тому середовищі, в якому вона працювала, не було місця для зволікань заплаканої матері. Тож Сара приховала свої сльози під товстим шаром тонального крему та вийшла на роботу. Почувалася пошматованою, роздертою на частини, але вилити душу було нікому. Вона заздрила легкості її чоловіка, цій захопливій простоті всіх чоловіків, у яких, здавалося, таких почуттів узагалі не існувало. Вони заходили й виходили з домівок із нахабною безтурботністю. Вирушаючи зранку на роботу, вони брали з собою лише теки зі справами, тоді як їй доводилося всюди носити тягар власної провини, наче черепасі важкий панцир. Спочатку вона намагалася боротися з цим почуттям, опиратися йому, не звертати на нього уваги, але їй так і не вдалося його позбутися. Зрештою, воно посіло своє місце в її житті. Провина стала її давньою подружкою, що всюди пхала свого носа, хоча її навіть не запрошували. Вона була схожа на рекламний щит посеред поля, на бородавку на обличчі – потворну, нековирну, якої ніяк не можна було позбутися. Тож доводилося з нею миритися.

У колі своїх співробітників і партнерів Сара цього не показувала. Вона взяла за правило ніколи не говорити про своїх дітей. Сара не згадувала про них у розмовах, не ставила їхні фото в рамку на робочому столі. Коли їй доводилося їхати на прийом до педіатра чи на шкільні збори, яких не вдавалося уникнути, вона зазвичай казала, що вирушає на зустріч поза офісом. Вона знала, що краще піти раніше під приводом «пропустити чарочку», ніж обмовитися про проблеми з нянькою. Краще було брехати, вигадувати, заплутувати сліди – все, що завгодно, тільки не визнавати, що в неї є діти, іншими словами: пута, обмеження, скутість.

Вони створювали перешкоди, заважали присвячувати час роботі, розвитку кар'єри. Сара згадує, як одна жінка в колишній конторі, де вона працювала, яку тільки-но підвищили до посади партнерки, повідомила про свою вагітність: її в той же день повернули на посаду рядового співробітника. То була тиха, невидима, звичайна жорстокість, проти якої ніхто не наслідювався виступити. З цієї історії Сара зробила для себе висновки. Жодного разу, коли вона виношувала двох дітей, вона не сказала про це своєму керівництву. На диво, її живіт досить довго лишався пласким: аж до сьомого місяця її вагітність майже неможливо було помітити, навіть коли вона була вагітна близнюками, ніби діти в її лоні відчували, що треба сидіти там тихо. То був їхній маленький секрет, така собі мовчазна угода між ними. Декретну відпустку Сара скоротила до мінімуму, повернувшись до офісу вже через два тижні після кесаревого розтину – з бездоганною фігурою, втомленим обличчям, ретельно прихованим під шаром макіяжу, з ідеальною посмішкою. Зранку, перед тим як заїхати на парковку біля контори, вона зупинялася на стоянці біля супермаркету, щоби дістати із заднього сидіння дитячі крісельця та покласти до багажника, аби їх, бува, хтось не помітив. Звичайно, її колеги знали, що в неї є діти, але вона робила все можливе, щоб ніколи їм про це не нагадувати. Секретарка має право говорити про нічні горщики та про те, як у дитини ріжуться зубки, та аж ніяк не партнерка.

Таким чином Сара вибудувала абсолютно герметичну стіну між своїм професійним і сімейним життям: вони йшли кожне своїм шляхом, як дві паралельні лінії, що ніколи не перетинаються. То була крихка, нестабільна стіна, де-не-де вкрита тріщинками, і, можливо, одного дня ця стіна таки розвалиться. То й що? Їй подобалося думати, що діти пишатимуться тим, що вона спромоглася побудувати і ким змогла стати. Вона намагалася компенсувати невелику кількість проведеного з ними часу якістю цих нечастих посиденьок. Під час цих моментів Сара ставала люблячою і турботливою матусею. Для всього іншого був Рон – «Magic Ron», [20 - «Магічний Рон» (англ.)] як прозвали його діти. Він сміявся з цього прізвиська, що перетворилося майже на супергеройське ім'я.

Сара взяла Рона на роботу через кілька місяців після народження близнюків. Вона не порозумілася з Ліндою, попередньою нянькою, яка, крім того, що постійно запізнювалася і не надто переймалася роботою, припустилася серйозної помилки, за яку її негайно виставили за двері: забігши посеред дня додому забрати папку, яку вона забула взяти зранку, Сара побачила, що Ітан, якому тоді було дев'ять місяців, лежав у своєму ліжечку, залишившись на самоті в порожньому будинку. Лінда повернулася з базару через годину із Саймоном з таким виглядом, ніби нічого їй не сталося. На зауваження нянька заявила, виправдовуючись, що гуляє з близнюками по черзі, бо виводити їх разом надто

важко. Сара викинула її геть зі свого будинку того ж дня. Відпросившись з офісу під приводом виснажливих болів у попереку, протягом наступних днів вона передивилася силу-силенну нянь, у тому числі й Рона. Здивована тим фактом, що на цю посаду претендує чоловік, вона спершу відхилила його кандидатуру – в газетах таке пишуть про подібні випадки... До того ж двоє її чоловіків виявилися не надто обізнаними в сфері зміни пелюшок або годування з пляшечки, тож вона дуже сумнівалася в тому, що чоловіки взагалі здатні якось із тим давати раду. І тоді вона згадала, як проходила співбесіду в «Джонсон і Локвуд», пригадала все те, що їй як жінці довелося зробити, аби потрапити до того середовища. Відтак вона вирішила переглянути своє рішення. Рон мав отримати свій шанс, як і всі інші. Резюме в нього було бездоганим, рекомендації – переконливими. Крім того, він сам був батьком двох дітей і жив у сусідньому кварталі. Було очевидно, що в нього є всі необхідні для роботи якості. Сара взяла його на роботу з двотижневим випробувальним терміном, протягом якого Рон чудово себе показав: він цілими годинами грався з дітьми, готував просто божественно, займався закупками, хатньою роботою, пранням, звільняючи її від усіх обтяжливих щоденних клопотів. Діти сприйняли його дуже добре – як близнюки, так і Ханна, котрій тоді було п'ять. Сара тільки-но розлучилася зі своїм другим чоловіком, батьком хлопчиків, і вирішила, що присутність чоловіка в її неповній сім'ї буде не зайвою. Можливо, наймаючи на це місце чоловіка, вона підсвідомо хотіла переконати себе в тому, що так її не позбавлять права бути дітям матір'ю. А згодом Рон перетворився на Magic Ron і став невід'ємною частиною їхнього життя.

Коли Сара дивилася в дзеркало, то бачила у відображенні жінку сорока років, якій усе вдалося: у неї трое прекрасних дітей, доглянутий будинок у престижному кварталі, кар'єра, якій багато хто заздрить. Вона була схожа на тих жінок, яких можна побачити в журналах, – усміхнена та успішна. Її ушкодження було невидимим, майже непомітним під ідеальним макіяжем і костюмами від знаних модельєрів.

Проте вона була ушкоджена.

Як і тисячі жінок по всій країні, Сара Коен була розірвана надвое. Вона була бомбою, готовою вибухнути будь-якої миті.

Сміта

Селище Бадлапур, штат Уттар-Прадеш, Індія

– Ходи сюди. Вмивайся. Не барись.

Це вже сьогодні. Запізнюватися не можна.

У дворі за хаткою Сміта допомагає Лаліті обмитися. Та стоїть слухняно, сумирно, не опирається навіть тоді, коли вода потрапляє їй в очі. Сміта перебирає між пальцями доччине волосся, що сягає аж до пояса. Її ніколи не стригли – така тут традиція, місцеві жінки інколи навіть ціле життя не чіпають жодної волосини на голові. Вона розділяє гриву доньчиного волосся на три жмутки та впевненими рухами сплітає їх у тугу косу. Тоді простягає дитині сарі, яке шила довгими ночами. Тканину їй подарувала сусідка. Грошей на звичайну шкільну форму в неї не було, але то не так важливо. Її дочка і без того буде гарна, коли піде до школи, запевняє вона себе.

Вона прокинулася на світанку, аби приготувати їй чогось на обід – їдальні у школі немає, тож дітям доводиться приносити їжу з собою. Вона зварила рису, додавши до нього трішки карі, яке тримала до свят та особливих випадків. Сміта сподівається, що Лаліта їстиме свій обід у школі із задоволенням. Для того щоб навчитися читати і писати, треба мати багато енергії. Відтак складає її обід до імпровізованого ланч-бокса – металевої коробочки, яку вона ретельно витерла й навіть трохи прикрасила. Їй не хочеться, аби дочці було соромно перед іншими. Лаліта вмітиме читати, як і вони всі. Як діти джатів.

– Припудри обличчя. Запали свічку коло вівтаря. Хутчіше!

У єдиній кімнаті хатинки, що слугувала водночас і кухнею, і спальнею, і капличкою, Лаліта порається коло маленького вівтаря на честь їхніх богів. Запалює свічку та ставить її біля образів, а наприкінці молитов вона зазвичай дзвонить у дзвіночок. Сміта разом із дочкою проказують молитву до Вішну, бога життя, творця всього живого, захисника всіх людей. Коли порушується світова гармонія, він втілюється у якийсь зі своїх аватарів, набуваючи форми риби, черепахи, вепра, лева з людським обличчям, а подеколи навіть людини, та спускається на землю, аби відновити баланс. Лаліта полюбляє сідати ввечері, після вечері, коло цього маленького вівтаря та слухати мамині історії про десять

аватарів Вішну. Уперше спустившись на землю в людській подобі, він став на захист касти брахманів у їхній боротьбі проти кшатріїв та наповнив ворожою кров'ю п'ять озер. Лаліта щоразу здригається, коли чує цю частину розповіді. Граючись, вона завжди поводить себе обережно, аби часом не розчавити якусь мурашку чи павучка – хтозна, може, Вішну зовсім поряд, втілений у подобі одного з цих крихітних створінь... Бог може будь-якої миті опинитися на кінчику її пальця... Ця думка її лякає й зачаровує водночас. Нагараджан також залюбки слухає Сміту, сидячи вечорами біля вівтаря. Його дружина неперевершено розповідає історії, хоча сама ніколи не вміла читати.

Цього ранку на історії немає часу. Нагараджан уже давно пішов, як завжди, коли сходило сонце. Він полює на щурів, так само, як і його батько, працює на полях, що належать джатам. Тут існує давній звичай: будь-яка справа, будь-які професійні навички (навіть секрети мистецтва полювання на щурів голіруч) передаються у спадок, від батька до сина. Гризуни нищать врожаї та проривають під землею цілі лабіринти. Нагараджан свого часу навчився розпізнавати в землі ці малесенькі специфічні отвори. «Треба бути уважним, – повчав його батько. – І терплячим. Не бійся. Спочатку щури тебе добряче покусують. Але згодом ти навчишся». Він пам'ятає, як у дев'ять років спіймав свого першого щура. Він засунув руку до нори – і його пронизав гострий біль: щур вкусив його за ту чутливу ділянку долоні, між великим і вказівним пальцями, де шкіра така тонка й ніжна. Нагараджан зойкнув і висмикнув руку – з неї юшила кров. Батько лише розсміявся. «І знов невдача. Ти маєш діяти швидше й повинен заскочити його зненацька. Спробуй-но ще раз». Та Нагараджан боявся, він ледь стримував сльози. «Ще раз!» Він шість разів брався за це знову, витримав шість укусів, перш ніж вийняти зі сховку величезного щура. Батько взяв гризуна за хвіст, ударив головою об камінь, а тоді знову простягнув його синові. «Ось і все», – просто сказав він. Нагараджан узяв мертвого щура, свій перший трофей, і поніс додому.

Мати спочатку перев'язала йому руку. Потім засмажила пацюка, і вони з'їли його разом на вечерю.

Даліти – такі, як Нагараджан, – не отримують грошей за свою роботу, а лише мають право забрати те, що спіймають. Це своєрідний привілей: щури належать джатам, бо саме вони є власниками полів, а отже, можуть розпоряджатися тим, що на них росте, і тим, що перебуває в землі.

Смажений щур смакує не так уже й погано. Дехто каже, що на смак нагадує курку. Це курка бідноти, курка далітів. Єдине м'ясо, яке в них є. Нагараджан каже, що його батько з'їдав щурів цілком, зі шкірою та шерстю, залишаючи тільки хвіст, що не перетравлювався. Він насаджував гризуна на паличку, обсмажував його над вогнем і жував. Лаліта сміється, коли він розповідає цю історію. Сміта ж воліє знімати з них шкіру, і ввечері вони їдять щурів, упійманих вдень, із рисом, що його Сміта замість соусу поливає водою, в якій він варився. Іноді вона готує щось із того, що перепадає їй від родин, у чиїх домівках вона вичищає туалети, – жінка приносить це додому і ділиться з сусідами.

– Твій бінді. Не забудь.

Лаліта порпається у своїх речах і витягає невеличкий флакон із лаком, який вона знайшла одного дня, граючись біля дороги (вона не наважувалася сказати своїй матері, що вкрала його, коли той випав із сумки жінки, що проходила повз неї). Флакончик закотився до канави, звідки дівчинка й підняла його та притиснула до грудей, мов найцінніший скарб, щоб ніхто не побачив. Увечері вона принесла свою здобич додому, заявивши, нібито знайшла його, – її переповнювали радість і сором водночас. Якби тільки Вішну знав...

Сміта бере флакончик із доньчиних рук і малює на її чолі червону круглу цяточку. Вона має бути ідеально круглою – це делікатна техніка, яку, втім, можна швидко опанувати, якщо трохи попрактикуватися. Мати легенько торкається поверхні намальованої цяточки кінчиком пальця, а тоді присипає її пудрою. Бінді – «третє око», як його тут називають, – допомагає зберігати енергію та підвищує концентрацію. Лаліті це сьогодні знадобиться, думає її мама. Вона оглядає маленьке правильне кружальце на чолі дитини й посміхається. Лаліта гарненька. У неї тонкі риси обличчя, чорні очі, а вуста своїми обрисами нагадують квітку. І зелене сарі їй дуже пасує. Почуття гордості за свою доньку-школярку переповнює Сміту. «Хоч вона їсть на вечерю щурів, зате вмітиме читати», – говорить сама до себе жінка, беручи доньку за руку та прямуючи до шосе. Мати переведе її через дорогу – вантажівки від самого ранку їздять одна за одною з шаленою швидкістю, а для пішоходів немає ні світлофорів, ні переходів.

Уже ближче до дороги Лаліта піднімає стурбований погляд на матір: її лякають не вантажівки, а цей новий світ, не відомий її батькам, у якому їй доведеться розраховувати лише на власні сили. Сміта відчуває цей благальний погляд; простіше було б повернутися додому, взяти кошик з очерету, повести дитину за

собою... Але ні, вона не хоче бачити, як Лаліту нудить біля канави. Її дочка піде до школи. Вона вмітиме читати, писати і рахувати.

- Поводься добре. Будь чемна. Уважно слухай учителя.

Цієї миті дівчинка на вигляд така розгублена, настільки тендітна, що Сміті хочеться взяти її на руки й нікуди не відпускати. Їй доводиться тамувати в собі це бажання, стримувати емоції. Учитель сказав «добре», коли Нагараджан пішов просити його взяти дочку до школи. Він подивився на коробку, в яку Сміта склала всі їхні заощадження – задля цього вони багато місяців дбайливо відкладали монети. Відтак схопив ту коробку і сказав «добре». Сміта розуміла це, тут усе так працює. За допомогою грошей можна переконати будь-кого. Нагараджан повернувся до дружини з гарними новинами, і вони з того неймовірно раділи.

Вони перетинають дорогу, і ось настає той момент, коли треба відпустити доччину руку по той бік шосе. Сміті так і кортить сказати: тішся, доню, ти не пізнаєш усіх прикросців мого життя, ти будеш здорова, не кашлятимеш так, як я, на тебе чекає краще, довше життя, тебе поважатимуть люди. Від тебе не тхнутиме цим ганебним запахом, цим незнищеним і проклятим смородом, ти зможеш жити гідно. Ніхто не кидатиме тобі недоїдки, наче собаці. Тобі ніколи не доведеться опускати ні голови, ні очей. Сміті так хочеться сказати їй усе це. Але мати не знає, як висловити це, як поділитися зі своєю донькою сподіваннями, шаленими мріями, як розповісти їй про цього метелика, що пурхає в її животі.

Тоді вона нахилиється до неї і просто каже:

- Іди.

Джулія

Палермо, Сицилія

Джулія сіпнулася та прокинулася.

Сьогодні вночі їй наснився батько. Коли вона була ще дитиною, вона обожнювала супроводжувати його під час «турне». Рано-вранці вони всідалися на його «веспу», причому вона вмощувалася не позаду, а спереду, на батькових колінах. Над усе їй подобалося відчувати, як вітер розвіває волосся, коли мопед набирає достатню швидкість – від цього усвідомлення безмежності й свободи паморочилося в голові. Страху не було – її міцно обіймали татові руки, тож з нею нічого не могло трапитися. На крутих спусках вона верещала від задоволення та збудження. Дівчинка дивилася, як із-за обрїю, з-за берегів Сицилії, сходять сонце, як оживають передмістя, як пробуджується життя нового дня.

Найбільше вона любила дзвонити у двері. «Доброго дня, це з приводу cascatura», – гордо повідомляла вона. Інколи жінки дарували їй якісь солодощі чи гарну картинку, віддаючи пакунок зі своїм волоссям. Вона з гордим виразом обличчя приймала цей трофей та передавала його рара. Він, у свою чергу, виймав із сумки чавунні ваги, котрі носив усюди із собою; вони дісталися йому від батька, а тому – від діда. Зважаючи пасма, він визначав їхню цінність та давав за них жінкам кілька монет. Колись вони обмінювали волосся на сірники, але з появою запальничок цю торгівлю довелося згорнути. Тепер вони мусили платити готівкою.

Тато частенько, сміючись, згадував літніх жіночок, настільки зморених і знесилених, що вже не могли виходити зі своїх спальних кімнат, тож своє волосся вони спускали через вікно, викидаючи кошик на мотузці. Він вітав їх помахом руки, забирав пасма волосся, а тоді клав гроші до кошика, що так само повертався до власниці.

Джулія пригадує, як сміявся батько, коли розповідав їй про це.

Потім вони йшли вдвох до інших будинків.

– Arrivederci![21 - До побачення! (іт.)]

У перукарнях на них чекала вагомїша здобич. Джулія любила цей вираз батькового обличчя, коли йому до рук потрапляла коса довгого волосся, рідкісного й дорогого. Він зважував його, вимірював, проводив по ньому пальцями, перевіряючи текстуру та щільність. Тоді платив, дякував і виходив. Робити все треба було швидко, бо, крім Палермо, у майстерні Ланфреді була сотня постачальників у всіх куточках Сицилії. Якщо поквапитися, вони встигнуть

повернутися до обіду.

Ще якусь мить цей образ стоїть у Джулії перед очима – їй дев'ять років, вона сидить на батьковій «веспі».

Наступні кілька секунд виявилися розмитими, незрозумілими, ніби реальність намагалася втрутитися та змішувалася зі сном, який щойно закінчився.

Отже, це правда. Із рара стався нещасний випадок напередодні, під час його подорожі. З якоїсь незрозумілої причини «веспа» з'їхала на узбіччя. Але ж він знає цей шлях напам'ять, він же сотні разів їздив цим маршрутом. «Може, якась тварина вибігла на дорогу, – припускали рятувальники, – або йому стало зле». Ніхто не знає. Зараз він бореться за життя у лікарні Франческо Саверіо. Лікарі відмовляються робити якісь прогнози. «Ви повинні підготуватися до найгіршого», – сказали вони маття.

Про найгірше Джулія навіть помислити не може. Батько ж не вмирає, батько вічний, він – скеля, незворушна опора, особливо її батько. П'єтро Ланфреді був силою самої природи, що завжди відзначав його друг, лікар Сіньйоре, пропускаючи з ним чарчину grappa[22 - Граппа, виноградна горілка (іт.)] та примовляючи: «Та він до ста років доживе, от побачите!» Він, П'єтро, справжній бонвіван, людина, що отримує задоволення від життя та полюбляє хороші вина, рара, патріарх, начальник, пристрасний холерик, її батько, обожнюваний нею батько, просто не міг піти. Не зараз. Не так.

На сьогодні випадає день вшанування святої Розалії. «Яка жахлива іронія», – сумно всміхається Джулія. Сьогодні мешканці Палермо влаштують веселу ходу на честь своєї святої покровительки і гулятимуть цілий день. Festinu[23 - Фестиваль на честь святого покровителя міста (іт.)] йтиме повним ходом, як і щороку. Зазвичай цього дня її батько давав усім працівницям відпустку, щоб ті могли взяти участь в урочистих заходах – святковій процесії вздовж Corso Vittorio Emanuele,[24 - Проспект Вітторіо Емануеле.] – а потім, коли вже стемніє, подивитися на феєрверк на Foro Italico.[25 - Італійський форум.]

Джулії душа до свята не лежить. Не звертаючи уваги на радість, що панує на вулицях, вона йде до лікарні, чергувати біля батькового ліжка разом із матір'ю та сестрами. З виразу обличчя рара здається, що він принаймні не страждає, – це трохи її заспокоює. Колись могутнє батькове тіло сьогодні на вигляд настільки

тендітне, що здається, ніби в ліжку лежить дитина. Він здавався меншим, ніж раніше, ніби схуднув чи всох. Може, так і стається, коли душа полишає тіло... Вона негайно відганяє цю скорботну думку. Їхній батько тут. Він ще живий. Треба покластися на це. Ураження мозку, як стверджують лікарі. Ці слова означають: ніхто не знає, ніхто не може сказати, чи житиме він, чи помре. Здається, він сам іще не вирішив.

«Треба молитися», – каже маття. Сьогодні вранці вона просить Джулію та її сестер приєднатися до неї під час процесії на честь святої Розалії. Заквітчана Діва творить дива, каже вона, колись вона вберегла місто від чуми, тож треба йти та благодіяти їй про допомогу. Джулії не подобаються ні прояви релігійного шалу, ні скупчення людей, що лякають її непередбачуваною поведінкою. До того ж вона не вірить у все це. Звичайно, вона хрещена, ходила на перше причастя – вона згадує той день, коли, одягнута у традиційну білу сукенку, вперше прийняла святе причастя під суворими, сповненими благоговіння поглядами її сім'ї. Цей спогад, мабуть, один із найпрекрасніших за все її життя. Але сьогодні вона не хоче молитися. Вона хотіла б лишитися біля рара.

Мати наполягає на своєму. Якщо лікарі безсилі, тільки Бог може врятувати його. Вона говорить це настільки переконливо, що Джулія раптом заздрить її вірі, цій сліпій вірі, яка ніколи їй не полишає. Її мати – то найбільш набожна людина, яку вона тільки зустрічала. Вона щотижня ходить до церкви, слухаючи меси латиною і майже жодного слова не розуміючи. «Щоб шанувати Бога, розуміти не обов'язково», – любить повторювати вона. Джулія врешті-решт погоджується.

Між собором і Quattro Canti[26 - Кватро Канті (з іт. буквально – Чотири Кути) – народна назва П'яцца Вільєна, однієї з центральних площ Палермо.] вони приєднуються до кортежу та натовпу шанувальників святої Розалії. На площі – справжнє людське море: всі зібралися тут прославити Заквітчану Діву, гігантську статую якої проносили вулицями. У липні в Палермо досить спекотно і все місто з його широкими проспектами заливає виснажлива задуха. Джулія задихається в цьому натовпі. Вона відчуває, як у вухах починає гудіти, а перед очима все розпливається.

Скориставшись тим, що мама зупиняється, аби привітатися з сусідкою, яка цікавиться станом рара (ця новина облетіла вже весь квартал), Джулія відходить убік від процесії. Вона ховається в затінку на бічній вуличці та підходить до фонтана, щоб освіжитися. Дихати після цього знову стає легше. Коли вона приходить до тям, то чує голоси, що лунають трохи вище вулицею. Двоє

carabinieri[27 - Карабінери, італійські поліціанти.]в однострої зупинили темношкірого чоловіка. У нього міцна статура і чорний тюрбан на голові, який охоронці порядку вимагають зняти. Чоловік бездоганною італійською мовою, у якій, проте, відчувається іноземний акцент, заперечує ім: він нічого не порушує, навіть готовий показати свої документи, але поліцейські його не слухають. Вони нервуються, погрожують забрати його до відділку, якщо він і далі відмовлятиметься виконувати наказ: хтозна, кажуть вони, може, він ховає зброю під своїм тюрбаном, а в цей святковий день, коли на вулицях повно людей, нічого не можна лишати поза увагою. Чоловік опирається. Цей тюрбан, мовляв, – то ознака приналежності до релігії, і знімати його на публіці заборонено. Тим паче, що це не заважає ім перевірити його особу, продовжує він, на фотографії у паспорті він так само в тюрбані – цей привілей наданий сикхам італійським урядом. Джулія стурбовано спостерігає за цією сценою. Чоловік дуже гарний: спортивна статура, тонкі риси обличчя, темна шкіра та на диво світлі очі. Йому близько тридцяти років, не більше. Carabinieri підвищують голос, один із них починає штурхати затриманого. Скрутивши його, вони ведуть сикха в напрямку поліцейного відділку.

Незнайомець не опирається. Коли карабінери проводять його повз Джулію, вигляд у нього гідний і водночас відсторонений. На мить їхні очі зустрічаються. Джулія не відводить погляд – незнайомець так само. Трохи згодом вони зникають за рогом.

– Che fai?![28 - Що ти тут робиш?! (іт.)] – лунає з-за спини голос Франчески, змушуючи її мало не підстрибнути від несподіванки. – Ми тебе скрізь шукаємо! Andiamo! Dai![29 - Ходімо! Ну ж бо! (іт.)]

Джулії, хоч як їй шкода, доводиться приєднатися до ходи разом зі старшою сестрою.

Увечері вона ніяк не може заснути. Образ темношкірого чоловіка не йде їй з голови. Вона не може втамувати хвилювання, змучуючи себе запитаннями: що з ним сталося, що йому зробили поліцейські? Вони допитали його, може, навіть побили? Чи вислали назад до батьківщини? Думки розбігаються від марних припущень. Втім, одне питання пригнічує її дужче за інші: чи слід було їй втрутитися? І що вона могла зробити? Вона відчуває себе винною за ту пасивність. Дивно, але вона не може збагнути, чому доля цього незнайомця так її цікавить. Якесь невідоме почуття оселилося в її серці, коли він подивився на неї, – почуття, з яким вона досі не стикалася. Може, це допитливість? Чи співчуття?

Хіба що це якесь інше почуття, назви якого вона ще не знає.

Сара

Монреаль, Канада

Сара знепритомніла просто в залі суду. Спочатку її фраза обірвалася на півслові, наче їй перебило подих, тоді вона обвела поглядом приміщення, немов раптом перестала розуміти, де перебуває. Жінка спробувала продовжити свою промову, незважаючи на разючу блідість обличчя та тремтіння рук, що виказували її стан. Але в неї потемніло в очах, ніби якась туманна полуда застелила їй зір, а дихання пришвидшилося та зробилося уривчастим. Серцебиття, навпаки, сповільнилося, і кров відлила від обличчя, мов води потічка в пересохлому річищі. Тоді Сара й упала, втративши рівновагу, майже так само, як свого часу розсипалися башти-близнюки Всесвітнього торгового центру, які називали колись непохитними. Вона впала в цілковитій тиші, не протестуючи, не благаючи про допомогу. Жодного звуку не зірвалося з її вуст – так падає картковий будиночок: тихо, майже граційно.

Коли вона знову розплющила очі, то побачила чоловіка в уніформі рятувальника, що схилився над нею.

– Вам стало зле, мадам. Вас привезли до шпиталю.

«Мадам», – звернувся до неї той чоловік. Сара ледве прийшла до тями, та все ж звернула увагу на цю деталь. Вона ненавидить, коли її називають «мадам» – це слово обпікає її, мов ляпас. У конторі всі знають: до неї можна звернутися «пані» чи «мадемуазель», у жодному разі не «мадам». Вона двічі була заміжня, але й двічі розлучалася, тож це більше не рахується. Крім того, Сара терпіти не може це слово, що означає – «ви вже не молода, не юна панянка, а перейшли до категорії старших жінок». Вона ненавидить анкети, в яких доводиться відзначати вікову групу, до якої належить. Зі спокусливою категорією 30–39 довелося розпрощатися, змінивши її на значно менш привабливу 40–49. Своїх сорок років Сара не помітила. Так, їй нещодавно було тридцять вісім, потім

навіть виповнилося тридцять дев'ять, але на сорок років вона аж ніяк не сподівалася. Вона не очікувала, що це станеться так швидко. «Після сорока років молодість закінчується», – пригадала Сара фразу Коко Шанель, вчитану в якомусь із жіночих журналів, який вона тієї ж миті відкрила. Через це вона не змогла прочитати закінчення речення: «Проте незрівнянною можна лишатися в будь-якому віці».

– Мадемуазель, – одразу ж виправляє Сара, підводячись.

Вона намагається звестися на ноги, але рятувальник зупиняє її обережним, проте водночас владним жестом. Вона протестує, згадуючи про розгляд справи – важливої та надзвичайно термінової, як це завжди буває.

– Ви поранилися, коли падали. Треба накласти шви.

Біля неї стоїть Інес, молода практикантка, яку вона взяла собі в помічницю. Асистентка повідомляє їй, що засідання суду було перенесено. До того ж вона зателефонувала до офісу та відклала всі наступні зустрічі Сари – Інес, як завжди, ухвалила швидке та ефективне рішення. Одне слово – ідеальна помічниця. Вона здається стурбованою станом Сари, пропонує побути з нею в шпиталі, проте начальниця вирішує, що краще відправити її до офісу – там із неї буде більше користі, принаймні вона зможе підготувати документи до завтрашнього засідання.

Чекаючи прийому у відділенні невідкладної допомоги Chum, Сара впіймала себе на думці, що, незважаючи на свою досить милу назву, в Університетському лікарняному центрі Монреалю немає нічого привабливого.[30 - У тексті обігрується назва шпиталю (CHUM – Університетський лікарняний центр Монреалю) та канадський діалектизм (chum – хлопець/дівчина в значенні «партнер, близький друг, коханець»)]. Вона нарешті встає – час іти. Жінка не збирається чекати дві години заради трьох швів на чолі, вистачить і звичайної пов'язки, а їй треба повернутися на роботу. Лікар зупиняє її, примушує знову сісти: їй доведеться почекати, поки її не оглянуть. Сара протестує, але їй не залишається нічого, крім як підкоритися.

В інтерна, який нарешті оглядає її, довгі та тонкі руки. Він сконцентрований і ставить їй багато запитань, на які Сара лаконічно відповідає. Вона не розуміє, чому він усім цим цікавиться, вона почувається добре, наголошує на цьому

кілька разів, але інтерн таки продовжує огляд. Знехотя, наче підозрювана, з якої витягують зізнання, Сара зрештою визнає: так, зараз є відчуття втоми. А як не втомитися, коли у вас трое дітей, будинок, за яким треба доглядати, холодильник, який треба заповнювати, та ще й робота на повну зайнятість?

Сара не зізнається, що десь протягом місяця просинається виснаженою. Що кожного вечора, коли приходиться додому, після вислуховування звіту Рона за день, вечері з дітьми, вкладання близнюків і перевірки уроків із Ханною, вона падає на диван і засинає раніше, ніж дотягнеться до пульта дистанційного керування від цієї гігантської плазми, яку нещодавно купила, та однаково ніколи її не дивиться.

Вона ні слова не каже про біль у грудях зліва, що дошкуляє їй уже деякий час. Без сумніву, то якісь дрібниці... Вона не хоче говорити про це – не тут, не зараз – цьому незнайомцеві в білому халаті, що позирає на неї холодним поглядом. Зараз не підходящий момент.

Проте інтерн має занепокоєний вигляд: у неї низький тиск, та ще й ця блідість. Сара змушена прикидатися, хитрувати, вона добре це вміє. Зрештою, така її робота. Усі в офісі знають цей жарт: «Як дізнатися, що адвокат бреше? У нього губи ворухнуться». Вона обводила круг пальця найхитріших юристів міста, тож молодий інтерн не стане їй на заваді. Просто несподівана втома, ось і все. Професійне вигоряння? Цей хитромудрий вираз викликає в неї посмішку. Модна фраза, якою зловживають останнім часом, – надто гучні слова як на невеличку втому. Може, вона слабенько поснідала вранці чи недоспала... «Чи то мене просто давно не вигравали», – так і кортить їй докинути жартома, але, помітивши суворий вираз обличчя інтерна, вона вирішує відмовитися від будь-якої спроби зблизитися з ним. Шкода, його можна назвати навіть гарним, зважаючи на його маленькі окуляри та кучеряве волосся, майже її тип... Так, якщо він хоче, вона вживатиме вітаміни. Посміхаючись, вона згадує про рецепт свого таємного енергетичного коктейлю: кава, коньяк і кокаїн. Дуже ефективний, йому варто спробувати.

Інтерн не в тому гуморі, щоб жартувати. Він пропонує їй відпочити, з'їздити у відпустку. «Змінити середовище» – він уживає саме цей вираз. Сара не може стримати сміху. Виявляється, можна бути лікарем і мати почуття гумору... Змінити середовище? Як саме, скажіть, коли ваша ласка? Продати дітей на eBay? Вирішити, що від сьогоднішнього вечора більше не треба їсти? Повідомити своїм клієнтам, що вона розпочинає безстроковий страйк у конторі? Вона веде ключові

справи, які не може делегувати. Зупинятися не можна. Сара навіть не знає, що значить «узяти відпустку», – вона ледве може пригадати свою останню відпустку: це було в минулому чи в позаминулому році?... Тоді інтерн видає цю безглузду фразу, яку вона воліла б не згадувати: немає незамінних людей. Вочевидь, він узагалі не уявляє собі, що означає працювати в «Джонсон і Локвуд». Навіть гадки не має, що означає бути Сарою Коен.

Вона хоче негайно піти. Інтерн намагається затримати її, говорячи про необхідність провести ще деякі тести, але вона виходить з кабінету.

Втім, Сара не звикла все відкладати на наступний день. У школі вона вчилася добре – «сумлінна учениця», як говорили її вчителі. Вона ненавиділа робити щось в останню хвилину, навпаки – любила «випереджати ситуацію», як сама зазвичай це називала. Початок вихідних або канікул завжди присвячувався виконанню домашніх завдань, після чого учениця почувалася значно вільніше. В офісі вона також завжди на крок попереду інших – саме завдяки цьому вона й змогла прогресувати так швидко. Сара не залишає нічого на волю випадку – вона діє на ви-пе-ре-джен-ня.

Але не в цьому випадку. Не зараз.

Цей момент ще не настав.

Тож Сара повертається до свого звичного світу – до зустрічей, conf calls,[31 - Конференц-дзвінків (англ.)] списків, справ, заяв, зборів, нотаток, звітів, ділових обідів, призначень, судових рішень, трьох дітей. Вона повертається на фронт, як добре навчений солдат, знову вдягає цю маску, яку звикла завжди носити і яка так їй пасує, – маску усміхненої жінки, якій усе вдається. Ця маска лишилася цілою, на ній немає жодної, навіть крихітної тріщинки. Повернувшись до офісу, вона заспокоює Інес та інших колег: усе гаразд, то були дрібниці. І все повертається на своє коло.

За кілька тижнів її чекатиме контрольне відвідування гінеколога. «Так, я щось відчуваю», – скаже вона зі схвильованим виразом обличчя, оглядаючи Сару. Лікарка призначить їй низку обстежень із варварськими назвами, які навіть вимовити страшно: мамографія, МРТ, комп'ютерна томографія, біопсія. Обстеження, що самі по собі вже майже ставлять діагноз. Проголошують вирок.

Але наразі цей момент ще не настав. Сара виходить із лікарні, знехтувавши порадами інтерна.

Наразі все добре.

Поки це не назвали, його не існує.

Кімната насправді невеличка,

Сюди хіба що ліжко може вміститися.

Навіть не ліжко – дитяче ліжечко.

Саме тут я працюю, на самоті,

У повній тиші, день у день.

Звісно, існують машини, але в результаті  
все виходить грубшим.

Тож на потік це поставити не можна.

Кожна модель – це своєрідний еталон.

І кожна з них – це предмет моєї гордості.

З часом мої руки перетворилися майже  
на незалежні частини тіла.

Якщо добре відпрацювати рухи,

Кінець ознакомительного фрагмента.

notes

## Примечания

1

Джати – етнічна група в Індії. (Тут і далі прим. перекл., якщо не зазначено інше.)

2

Дхарма (санскр.) – одне з найважливіших понять в індійській філософії та релігії. Зазвичай означає сукупність усталених норм і правил, дотримання яких необхідне для підтримки космічного ладу.

3

Спускайся! Швидко! (іт.)

4

Мама (іт.).

5

Мешканці Палермо (іт.).

6

Одні з найвідоміших італійських акторів театру та кіно і режисерів XX століття.

7

Тато (іт.).

8

Хазяїн, власник (іт.).

9

Спрут (іт.), відома метафора на позначення італійської мафії.

10

Середа – зазвичай вихідний день у школах.

11

Лабораторія (іт.).

12

Паста, макаронні вироби (іт.).

13

Люба моя (іт.).

14

Бабуся (іт.).

15

Міська бібліотека (іт.).

16

Каннолі, вафельні трубочки, італійський десерт (іт.).

17

ІТ-дівчина (англ.).

18

З часткою капіталу компанії у власності (фр. – англ.).

19

Керівний партнер (англ.).

20

«Магічний Рон» (англ.).

21

До побачення! (іт.)

22

Граппа, виноградна горілка (іт.).

23

Фестиваль на честь святого покровителя міста (іт.).

24

Проспект Вітторіо Емануеле.

25

Італійський форум.

26

Кватро Канті (з іт. буквально – Чотири Кути) – народна назва П'яцца Вільєна, однієї з центральних площ Палермо.

27

Карабінери, італійські поліціанти.

28

Що ти тут робиш?! (іт.)

29

Ходімо! Ну ж бо! (іт.)

30

У тексті обігрується назва шпиталю (СНУМ – Університетський лікарняний центр Монреалю) та канадський діалектизм (chum – хлопець/дівчина в значенні «партнер, близький друг, коханець»).

31

Конференц-дзвінків (англ.).

----

Купить: [https://tn.knigapoisk.com/ru/kolomban-\\_letic-ya/kosa-splet-nnya-dol](https://tn.knigapoisk.com/ru/kolomban-_letic-ya/kosa-splet-nnya-dol)

Текст предоставлен ООО «ИТ»

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию: [Купить](#)